

ove rasprave upotpunjuje više priloga, kao karta srednje Dalmacije s označenim lokalitetima, gdje je zasljeđena upotreba bosančice, zatim pregled oblika dalmatinske bosančice XV—XVIII st. i 30 faksimila rukopisne bosančice.¹⁰⁰

Tomislav Raukar

CHARLES VERLINDEN, L'ESCLAVAGE DANS L'EUROPE MEDIUMÉVALE,
Tome premier, Brugge 1955, str. 930.

Mada je propašću Rimske imperije propao i robovlasnički sistem, ropstvo se zadržalo tokom čitavog srednjeg veka, pa i kasnije, ali ne u klasičnom obliku. To ropstvo je uvek bilo privlačna tema za mnoge istraživače, pa je o njemu dosta pisano i kod nas i na strani. Na tom polju se naročito istakao Charles Verlinden, koji je koristeći građu iz svih značajnijih evropskih arhiva, prvenstveno španskih, francuskih i italijanskih, pokušao da zradi sistematski pregled ropstva u srednjevekovnoj Evropi. Rezultat tog njegovog rada je vrlo opširna studija: *L'esclavage dans l'Europe médievale*, gde uključuje i rezultate do kojih je došao u svojoj raspravi *Esclavage du Sud-Est et de l'Est Européen in Espagne a la fin du Moyen Age* (*Revue historique du Sud-Est Européen* XIX/2, 1942, Bukurešt 1943).

Da bi izlaganje bilo potpunije, on polazi od ropstva u poslednjim decenijama Rimske imperije, gde ističe prelaz od robovlasničkog sistema ka kolonatu i postepeno nas preko vizigotske države uvodi u ustanovu srednjevekovnog ropstva. Studiju je podelio na dve knjige: prvu, koja obuhvata ropstvo na teritoriji današnje Španije i Portugalije, zatim Italije i još nekih zemalja koje su održavale trgovačke veze sa tim zemljama, i drugu koja govori o ropstvu u srednjevekovnoj Francuskoj. Na kraju knjige nalazi se prilog od četrdeset dokumenata uzetih uglavnom iz arhiva u Barceloni i Marselju, a odnose se na trgovinu robljem u tim gradovima.

Govoreći o ropstvu u vizigotskoj državi, na čijem se zakonodavstvu, naročito kad je u pitanju ropstvo, bazira i zakonodavstvo srednjevekovne Španije, autor iznosi osnovne momente karakteristične za srednjevekovno ropstvo uopšte. Kao osnovni izvor za ropstvo u vizigotskoj državi navodi rat, a pored toga i niz drugih — nasilno hvatanje i prodavanje u ropstvo, ropstvo za dug, zbog nemoralnog života, prodavanje dece od strane roditelja, dobrovoljno stupanje u ropstvo, udaja i ženidba s robom i ropkinjom, što je bilo mnogo ređe, i drugo.

Govoreći o ropstvu u hrišćanskom svetu do XII veka, gde obuhvata Španiju, Portugaliju, Navaru, Aragon i Kataloniju, autor ističe da su za roblje u tim zemljama važili isti zakoni kao u vizigotskoj državi. Posebnu pažnju posvećuje trgovini robljem, koja je u tim krajevima bila vrlo živa. Centri trgovine bili su

¹⁰⁰ Nakon što je ovaj tekst već bio predan redakciji, izašla je rasprava A. Mladenovića, Prilog proučavanju razvitka naše ćirilice, *Književnost i jezik* XII/1965, br. 3, 53—66, Beograd 1965. Autor nastoji da potkrijepi mišljenje koje je 1955. iznio B. M. Nedeljković, O »bosančici«, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor XXI, 271—84, Beograd 1955, tj. da ne postoji razlika između ćirilske minuskule ili tzv. bosančice u zapadnom ćirilskom području (Bosna i Hercegovina, Dalmacija, Dubrovnik, Boka Kotorska, Crna Gora) i ćirilske minuskule u njezinu istočnom području (Srbija, Vojvodina). Autorov metodički postupak nije, međutim, u cjelini prihvatljiv, a time ni rezultati spomenute rasprave, na koju ćemo se iscrpnije osvrnuti u idućem svesku HZ-a.

Barcelona, Tortoza, Palma i dr., a trgovalo se do XII v. gotovo isključivo saracenskim robljem. U XIII v. se trguje i robljem drugih narodnosti. Iz tabele koja prikazuje trgovinu robljem od 1243—96, vidi se da su većinu roblja sačinjavali Saraceni, ali da je pored njih bilo i Crnaca, a cena im se kretala od 65 do 200 barcelonskih sua. Pored toga autor donosi i tabelu koja prikazuje trgovinu robljem u Đenovi od 1241—74, iz koje se vidi da se i u Đenovi trgovalo istom vrstom roblja kao i u Barceloni i da je cena bila približna.

Posebnu pažnju autor posvećuje izvorima ropstva, koji su gotovo isti kao u vizigotskoj državi. Govoreći o pravnom položaju robova, ističe da oni nisu mogli da se pojave na sudu ni kao tužioci ni kao branioci. Roba je mogao da oslobodi gospodar, njegova žena, deca ili naslednici bez posebne dozvole suda, a oslobađani su iz različitih pobuda — za spas svoje duše, za novac i dr. Sva imovina preminulog roba pripadala je njegovom gospodaru. Slične odredbe o robovima propisuje i dubrovački statut, a dubrovačke arhivske knjige pružaju takvu sliku o robovima kakvu dobijamo iz Verlindenovog izlaganja. Iz toga proizlazi da je status roblja u čitavoj srednjovekovnoj Evropi bio uglavnom isti.

Prateći arhivske spise, autor je došao do zaključka da su robove imali ne samo kralj, krupna vlastela i crkva, nego i zanatlije po gradovima i selima i sitno seljačko plemstvo.

Autor zatim ističe da se u XIV i XV v. u Španiji uveliko trguje robljem i to kako saracenskim tako i drugih narodnosti. Kao robovi pominju se Grci, prodaji kojih su se protivili i vladari, zatim roblje iz Rusije, sa Kavkaza i Krima, tatarsko roblje iz Turske i Jermenije i drugo. Ali ono što je za nas najinteresantnije, jesu podaci da se od kraja XIV v. u Barceloni prodaje roblje sa Balkana. Tako se pominje roblje iz Albanije. Za trgovinu bosanskim robljem autor nalazi podatke od početka XV v. i zaključuje da se trgovalo samo ženskim robljem. No i pored takvog zaključka autora, sa sigurnošću možemo reći da se ovim robljem moralo trgovati mnogo ranije, s obzirom na to da je trgovina bosanskim robljem u Dubrovniku bila naročito živa već u XIII v., pa bi bilo normalno očekivati da je u to vreme i u ostalim evropskim gradovima bilo dosta roblja sa Balkana, jer je ono preko Dubrovnika i južnoitalijanskih gradova pristizalo u Španiju, Francusku i druge evropske zemlje. Naši istoričari, koji su se bavili pitanjem ropstva, nisu se mnogo doticali tog roblja koje je odlazilo van naše zemlje. Doduše, Vuk Vinaver, govoreći o trgovini bosanskim robljem u XIV veku, dotakao se i tog pitanja, ali se u dublje proučavanje nije upuštao, jer je radio na osnovu podataka iz Dubrovačkog arhiva, a tu su zabeležene samo one prodaje koje su obavljene u Dubrovniku. Dalja sudbina tog roblja mogla bi se saznati na osnovu arhiva ostalih evropskih gradova, prvenstveno italijanskih, kamo je dospelo najviše našeg roblja, a zatim španskih i francuskih. Verlinden govori o trgovini našim robljem samo uzgred, više da bi dobio potpunu sliku o trgovini robljem u Evropi uopšte, ali je njegov prikaz za nas interesantan, jer nas upućuje u to gde možemo naći podataka o našem roblju. U stvari, u našoj istoriografiji se oseća potreba za jednom studijom koja bi svestrano obuhvatila naše roblje, a za koju bi svakako bilo potrebno da se pregledaju bar najvažniji evropski arhivi koji čuvaju građu za srednjovekovnu istoriju.

Među robljem sa Balkana autor pominje i Bugare, koji se kao heretici često sreću na tržištu.

Autor je koristio i Datinijev arhiv, pa delimično i na osnovu njega govori o učešću italijanskih trgovaca u trgovini robljem u Španiji. Donosi i posebnu tabelu, koja obuhvata trgovinu robljem u Španiji od 1302—1502. Poslednja glava prve knjige govori o ropstvu u vreme velikih otkrića, ističući da tokom XV v. Portugalija počinje uvoziti Crnce iz Afrike u Evropu.

Druga knjiga obuhvata ropstvo u Francuskoj i počinje s epohom Karolinga. Posebna pažnja posvećena je ropstvu u južnoj Francuskoj od XIII do kraja XV veka. I ovde se trguje robljem iste narodnosti kao i u Španiji. Bosansko roblje u Francuskoj autor prvi put pominje 1402, ali o njemu iznosi samo nekoliko podataka. Za izlaganje o ropstvu u Francuskoj autor najviše koristi arhiv u Marselju gde je sačuvano najviše podataka o tome, jer je Marselj bio centar trgovine robljem u srednjevekovnoj Francuskoj. Trgovci iz Marselja se vrlo često sreću i po španskim gradovima, s kojima su održavali žive trgovačke veze.

Ovo Verlindenovo delo predstavlja značajan doprinos svetskoj istoriografiji, a napose proučavanju roblja u Evropi, tim pre što je to prvi pokušaj da se proučavanju roblja priđe sa jednog šireg aspekta i da se roblje u srednjevekovnoj Evropi prikaže u celini.

Duška Dimić-Knežević

JADRANSKI ZBORNIK I—V, Rijeka—Pula 1956—1962

1. Neobično velik interes u našoj zemlji i u svijetu za Istru, Rijeku i one kvarnerske otoke što su Rapallskim ugovorom pripali Italiji proizlazio je po svršetku posljednjeg rata prvenstveno iz uporne borbe koju je naš narod u tim krajevima vodio za svoje oslobođenje i iz borbe protiv fašizma prije i u toku rata. Pojačanom interesu za te krajeve osobito su doprinijele i žive diplomatske akcije vlade FNRJ u vezi s ponovnim stranim presizanjem na njih i time potaknutim utvrđivanjem pravednih etničkih granica na zapadu. O problemima ovih krajeva počelo se iznova pojavljivati na stranim jezicima obilje literature u kojoj se osvjetljavanju prošlosti Istre i Rijeke pristupalo vrlo često jednostrano. Sistematsko proučavanje prošlosti Istre i Rijeke, organizirano na doista znanstvenim temeljima, pojavilo se zbog toga kao neophodna potreba.

Od završetka rata pa do danas izašlo je u nas dosta zapaženih radova o tim krajevima. Naročito su poznate opsežne edicije enciklopedijskog karaktera kao što su Zbornici o Istri i Slovenskom primorju, o Rijeci i otoku Susku, koji su nastali kao rezultat zajedničkih napora mnogih istaknutih kulturnih, prosvjetnih i naučnih radnika. U 50-tim godinama pojavljuju se i stalne publikacije izrazito naučnog karaktera, koje isključivo ili gotovo potpuno posvećuju pažnju našem narodu u Istri, Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru: Vjesnik Historijskog (prije Državnog) arhiva u Rijeci, Riječka revija (sada organ Pododbora Matice Hrvatske u Rijeci) i Anali Jadranskog instituta JAZU u Zagrebu (neko vrijeme Zagreb—Rijeka).

Naučni radnici u Istri i Rijeci, koji su surađivali u ovim i drugim časopisima, smatrali su potrebnim da udruže svoje napore kako bi objelodanjeni rezultati njihovih naučnih istraživanja i proučavanja što brže omogućili jasnije i pravilnije upoznavanje prošlosti i sadašnjosti spomenutih krajeva. Zahvaljujući inicijativi, zainteresiranosti i podršci Povijesnog društva Hrvatske, osnovano je u Puli 1951.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

IVAN KAMPUŠ

OLEG MANDIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB